

BĚDA TOMU, SKRZE NĚHOŽ PŘICHÁZÍ POHORŠENÍ zákulisí vzniku propagandistického filmu

Katolický kněz Josef Toufar (1902–1950), jehož posledním působištěm byla obec Číhošť na Vysočině, umírá po bezmála měsíčním brutálním vyšetřování příslušníky Státní bezpečnosti dne 25. února 1950. Psychickým a fyzickým mučením byl ve valdickém vězení nucen ke lživé výpovědi, že měl 11. prosince 1949 při kázání v číhošťském kostele hýbat oltářním křížkem a „podvést tím prostý venkovský lid“. Kněz Josef Toufar byl oblíbeným duchovním, kvalitním pedagogem a přirozenou autoritou ve své farnosti. Svůj charakter prokázal za nacistické okupace i ve dnech komunistického převratu.

Ideologickým „plánovačům“ se Toufarovou smrtí zřítila příprava prvního velkého veřejného procesu namířeného proti katolické církvi. Hledají se nové způsoby uchopení celé kauzy. Předsednictvo ÚV KSČ za přítomnosti prezidenta Gottwalda rozhodne: „Po změně situace v případě Číhošť se ukládá, aby propagačně bylo tohoto případu co nejvíce využito. Bude zahájena velká propagační kampaň, která odhalí pozadí ‚zázraku‘. Ministerstvo vnitra uspořádá tiskovou konferenci, na jejímž základě bude zahájena velká vysvětlovací kampaň.“ Do pomlouvačné hry se zapojí Zpravodajský film a Československý rozhlas, vydají se brožury v obrovských nákladech a v denním tisku se budou po řadu měsíců objevovat pomlouvačné a denunciační články. Cílem přitom není pravdivě objasnit kauzu, ale co nejúčinněji zhanobit a zdiskreditovat již mrtvého kněze Josefa Toufara, křesťanství, katolickou církev a Vatikán, přičemž má dojít k tomu, aby po této kampani byly vypovězeny diplomatické styky s Vatikánem.

Na základě této direktivy rozhodne ministr spravedlnosti a předseda Úřadu pro věci církevní Alexej Čepička o tom, že ve spolupráci se Státní bezpečností a dalšími složkami musí vzniknout propagandistický film o zázraku v Číhošti. Osloveni jsou filmový režisér Zpravodajského filmu Přemysl Freiman (1921–1984) a šéfredaktor Zpravodajského filmu Jan Kliment (1921–1993). Nebyli osloveni náhodně. Kliment se v té době postupně stával jedním z hlavních ideologů filmového zpravodajství a Freiman se do té doby velice agilně a angažovaně účastnil lživých kampaní proti církvi a dalším „nepřítelům socialistického zřízení“.

Režisér Freiman pohotově, během jednoho večera, vypracuje bodový scénář budoucího filmu a odpoledne 28. února 1950 jej předloží ministru Čepičkovi. Ten je spokojen – v „dokumentárním“ (ve skutečnosti podvrženém) snímku má být odhalen mechanismus, jehož pomocí měl farář Toufar pohybovat křížkem na oltáři. Film tak má divákům ukázat, jak církev „podvodně vyrábí zázraky.“ Do příprav je následně aktivně zapojen také ministr informací Václav Kopecký a státní prokurátor Karel Čížek. Týž den dopoledne je mrtvé tělo Josefa Toufara tajně odváženo z Ústavu soudního lékařství na hřbitov do Ďáblic k zakopání.

O pár dní později, 1. března 1950, vyjeli filmaři s prokurátorem Čížkem filmovat do Číhoště. Kameraman Robek dirigován režisérem Freimanem točí v Číhošti na návsi, u Zouneků na dvoře; pahorkatou krajinu s kostelem nasnímají z okolních návrší. A noční záběry v číhošťském kostele s dopraveným komparzem, který je instruován, aby se soustředěně díval na kazatelnu. A když byla ve čtvrtek 2. března dopoledne v Číhošti pohřbívána Marie Navrátilová, převezaná z Kutné Hory, filmaři zabrali smuteční hosty, přicházející do kostela na pohřeb, aby je ve filmu vydávali za místní, pravidelné účastníky nedělních bohoslužeb. Filmový štáb natáčí také v číhošťské škole. Dosti neomaleně vtrhli přímo do vyučování a vynutili si změny rozsvícení ve třídě. Tedy žádná autenticita, vše nakaširované a zinscenované. Marii Barešové tehdy bylo deset let: „Režisér začal nakazovat, jak si máme ve třídě jinak sednout, a mě také přesadil. Příkladmi nám, abychom psali slohové cvičení na téma číhošťský zázrak, což nám diktovali. Mělo to vypadat, jako že jsme to tak dělali z příkazu pana faráře Toufara, ale tak to ve skutečnosti nikdy nebylo.“

Že nikomu z filmařů v Číhošti při natáčení nescházal „viník“ Josef Toufar, kterého za jeho nepřítomnosti veřejně obviňují, potvrdil později prokurátor Čížek: „Při filmování prováděném v Číhošti státním filmem Toufar nebyl. Že přítomen nebude, to všichni účastníci odpovědní za film věděli předem. Bylo to zdůvodňováno orgány Ministerstva vnitra tím, že Toufar je nemocen zápallem plic, a nemůže se proto zúčastnit.“

Jak tedy filmaři vyřešili tuto „komplikaci“? Ve filmu na kazatelnu v civilu vystupuje figurant v černém

kabátu, s šátkem u krku a s bujnou kšticí, který demonstruje kněžské gesto. Kamera jej snímá zepředu i zezadu. Tímto figurantem není nikdo jiný než prokurátor Karel Čížek.

A pak se ve Freimanově filmu na dvou záběrech z interiéru kostela objevuje ještě jeden muž. Tím je na kazatelně stojící a levou rukou kněžské gesto naznačující p. Josef Toufar. Režisér Freiman a střiháč Miroslav Bárta použili estébáky dodané záběry z noci z 23. na 24. února, kdy odvezli umírajícího Josefa Toufara z Valdic do číhoštského kostela a tam jej před kamerou nutili k „rekonstrukci“ události.

Filmaři z Číhoště odjeli 2. března 1950 a následující dny Freiman s Bártou střihají natočené záběry (včetně těch dodaných Státní bezpečností), aby z nich nahrubo sestavili třináctiminutový celek. Souběžně s tím probíhají mezi tvůrci a zadavateli dohady ohledně filmového komentáře, který musí schválit ministři Kopecký a Čepička.

Freiman dokončí film Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení během následujících tří dnů. Komentáře mu dramaticky vzrušenou dikcí načtou známí herci Jaroslav Mareš, Věra Kalendová, Zorka Kolovratová a Emil Kavan. A stihne ještě dodělat pasáž s bizarní animací, ve které zlovolný obtloustlý pavouk v cylindru z newyorského Wall Streetu tahá pavučinou-lankem-strunou, vedoucím přes Vatikán, Alpy, Linec, Prahu a hradecké biskupství až na Vysočinu, kde rozhybává křížek v Číhošti. A ozvučí jej citově vypjatými hudebními fragmenty, které na několika místech sugestivně podbarvují komentáře, ve kterých se střídá ženský a mužský hlas: „A to je šňůra, kterou tahal kněz Toufar cynicky Krista na oltáři a kterou chtěl tahat prosté a poctivé věřící k nepravostem a zločinům proti vlasti. Jaké jsou však nitky v pozadí? Složitější než mechanismus nehodného služebníka církve Toufara. Složitější a prostému oku neviditelné. Nitky, které způsobily tak zvaný zázrak v Číhošti jako začátek velkorysé provokace.“

Film je definitivně dokončen 8. března 1950 a v Praze a v tehdejší Gottwaldově vyroben rekordní počet distribučních kopií. Druhý den totiž bylo k dispozici 375 (!) kopií, které se rozvozily po celé republice, aby film mohl mít v kinech premiéru 10. března 1950. Povinně na něj chodí školní děti i pracující ze závodů.

Jenže něco neklape. Propagandistický úder se mívá účinkem. Slaboduchost snímku vyvolává v divácích rozpaky, úšklebky a posměch. Nevěrohodně působí celý mechanismus pohybu křížku, toporně směšný, až trapný je komentář, a navíc odborný poradce, který měl zaručit, aby celé nafilmování a provedení vypadalo skutečně, bývalý farář církve československé Vladimír Průša (příslušník StB), se dopustil řady liturgických omylů, které poučenější diváci odhalili. Například v adventu se na oltář (natož na svatostánek) většinou nedávají květiny, v tomto případě ještě okatě vystrčené a přidělané drátem na svatostánku. Na kazatelnu s sebou kněz nenosil tlustý misál (ve filmu je misál použit proto, aby kryl estébáky dodaný mechanismus táhla), což by byla naprostá absurdita.

Církevní tajemníci, informátoři a další donašeči po celé republice hlásí, s jakým ohlasem se setkává promítání filmu. Krajský církevní tajemník z Gottwaldova: „Zpravodajský film se zázrakem je promítán také v těchto dnech v Gottwaldově. Lidé se při promítání číhoštského zázraku smějí slovnímu doprovodu, který je nemožný, snímek znehodnocuje, dokonce obrací proti nám náladu lidí. Pravého účelu není dosaženo. Mluvil jsem s mnoha lidmi i funkcionáři v Gottwaldově, kteří slovní doprovod nejen odsuzovali, ale označili to za sabotáž. Bylo by dobře film stáhnout a opravit slovní doprovod.“ Film je tedy během jara 1950 stažen z distribuce.

A samotní filmaři? Duo Freiman + Kliment se aktivně zapojuje do dalších propagandistických manipulací. Freiman se podílí na filmování monstrprocesu s Miladou Horákovou. Stal se spolupachatelem, velmi důkladně zasvěceným a seznámeným s celým technologickým a politickým pozadím zmanipulovaných procesů a mechanismů rozhodování, kdy bylo dopředu rozhodnuto o trestech smrti a doživotí. A jeho tvorba pokračuje dál oslavnými snímky na prezidenty-vrahy Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého.

Autor:

Miloš Doležal, spisovatel a publicista